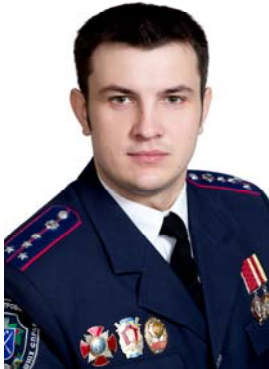

БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ: ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Єфімов М.М.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985

ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

Досліджено деякі аспекти розслідування злочинів проти моральності. Розглянуто підготовчий етап слідчого експерименту під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень, а також сформульовано пропозиції щодо застосування найбільш доцільних його заходів.

***Ключові слова:** злочини проти моральності, розслідування, слідча (розшукова) дія, слідчий експеримент, організація, слідча ситуація.*

Постановка проблеми. Підготовчий етап слідчого експерименту є найбільш складним серед усіх слідчих (розшукових) дій, що визначені КПК України. Тому зрозуміло, що у криміналістичній літературі це питання розглядалося у багатьох працях. Певна річ, важливість досліджень учених у даному аспекті є безперечною. В той же час під час розслідування злочинів проти моральності ця процесуальна дія має певну специфіку, яка потребує додаткового висвітлення.

За даними Генеральної прокуратури України, кожного року до Єдиного реєстру досудових розслідувань вноситься близько 1800 діянь за ознаками злочинів проти моральності, але лише в 60 % випадків за ними складається обвинувальний акт. Відповідно до даних соціологічних опитувань, поступово зростає кількість порнографічної інформації в мережах Internet, діє велика кількість будинків розпусти, не припиняються випадки надання інтимних послуг за грошові винагороди. Вчинення цього пов'язано з реалізацією зловмишником ряду різних дій. Для перевірки можливості їх виконання та показань

правопорушника і проводиться досліджувана слідча (розшукова) дія.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженням організаційно-тактичних заходів підготовки та проведення слідчого експерименту займалися такі науковці: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, В. К. Гавло, І. Ф. Герасимов, В. Ф. Єрмолович, В. О. Коновалова, В. О. Образцов, І. Ф. Пантелєєв, М. В. Салтевський, М. О. Селіванов, Л. О. Сергєєв, В. Г. Танасевич, К. О. Чаплинський, О. Г. Філіпов, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков. У свою чергу, окремі питання його підготовки при розслідуванні деяких злочинів проти моральності висвітлено у роботах М. С. Дмитрієва, О. О. Дудорова, Д. Є. Кирюхи, С. Г. Кулика, В. О. Малярної, В. Ю. Мосяженко, К. Ю. Назаренко та інших. Але комплексного аналізу підготовчого етапу слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності вченими не проводилося. У свою чергу, наше дослідження є комплексним підходом до визначення науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій щодо організаційно-підготовчих заходів до вказаної слідчої (розшукової) дії у розрізі розслідування конкретних кримінальних правопорушень.

Метою даної статті є дослідження заходів підготовчого етапу слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 240 КПК України з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [9]. Для її проведення необхідно дотримуватись, як зазначає ряд науковців, відповідних обов'язкових умов: отримані показання вимагають перевірки або уточнення; за допомогою інших слідчих дій це зробити неможливо; особа погоджується взяти участь у перевірці; ця особа запам'ятала обстановку та зможе впізнати й показати місце, про яке вона повідомила у своїх показаннях; обстановка на місці не зазнала змін, що перешкоджають упізнаванню її допитаною особою [7, с. 309]. Їх забезпечення гарантується правильно проведеними підготовчими заходами слідчого експерименту під час розслідування злочинів проти моральності.

Серед основних елементів підготовчих дій до проведення слідчого експерименту О. К. Чернецький виділяє такі: визначення мети слідчого експерименту; вивчення матеріалів справи; визначення часу, місця та обстановки слідчого експерименту; підготовка науково-технічних, сигнальних та транспортних засобів; засобів зв'язку та фіксації; підготовка предметів, знарядь, засобів та речових доказів; визначення змісту та послідовності дослідів (дослідних дій); визначення кола осіб, які будуть брати в ньому участь; прогнозування дослідних дій, результатів, а також моделювання кінцевих висновків у вигляді версій; складання письмового плану [14, с. 348–349].

У свою чергу, А. М. Ларін визначає інший перелік заходів: коло та послідовність питань, які необхідно з'ясувати; склад учасників слідчої дії та

осіб, які надають допомогу слідчому; місце та час проведення слідчої дії; попередні та наступні слідчі, розшукові, технічні та організаційні заходи, проведення яких забезпечить успіх цієї слідчої дії; перелік матеріалів справи та науково-технічних засобів, що можуть знадобитися; доповнення та зміна загального плану по справі та планів інших слідчих дій [10, с. 149–150].

А. А. Ексархопуло так визначив елементи підготовчого етапу: визначення цілей слідчого експерименту; з'ясування умов проведення (місце, час, обстановка); з'ясування змісту експериментальних дій та їх послідовності; підготовка реквізиту та реконструкція обставин; визначення кола учасників слідчого експерименту; підготовка техніко-криміналістичних засобів; складання плану слідчого експерименту [15, с. 195]. В. П. Колмаков до зазначених заходів додає вивчення матеріалів справи, а також зазначає, що в плані проведення експерименту необхідно передбачити місце, час, необхідні предмети, характер дослідів та застосування науково-технічних засобів [5, с. 41–44].

До організаційно-підготовчих заходів слідчого експерименту Ю. Я. Гутман відносить такі: вивчення матеріалів кримінальної справи; встановлення обставин, які підлягають перевірці; визначення питань, що підлягають з'ясуванню; визначення мети та змісту слідчої дії; прийняття рішення про проведення перевірки показань; отримання згоди особи, чії показання підлягають перевірці, на проведення слідчої дії; визначення часу і місця її проведення; підготовка науково-технічних засобів; визначення учасників; забезпечення безпеки осіб, які беруть у ній участь [3, с. 27].

З огляду на зазначені погляди вчених та проведений аналіз анкетування працівників правоохоронних органів нами визначено такий перелік заходів, які необхідно здійснити на підготовчому етапі слідчого експерименту під час розслідування злочинів проти моральності:

- вивчення матеріалів кримінального провадження (назвали його 32 % респондентів);
- визначення мети слідчого експерименту та фактів, що підлягають з'ясуванню (52 %);
- повторний або додатковий допит особи, показання якої перевірятимуться (81 %);
- визначення учасників слідчої (розшукової) дії (63 %);
- визначення місця та часу проведення слідчого експерименту (91 %);
- підготовка допоміжних засобів (манекен, трафарети, макети предметів), транспортних засобів тощо (23 %);
- підготовка технічних засобів фіксації (57 %);
- забезпечення безпеки учасників під час проведення слідчого експерименту (24 %);
- складання плану слідчої (розшукової) дії (41 %);
- попередній огляд території (приміщення), де передбачається провести цю слідчу (розшукову) дію (8 %).

Розглянемо деякі з них. Якщо слідчий або інша уповноважена особа вважає, що проведення експерименту необхідне в даному конкретному випа-

дку розслідування злочинів проти моральності, то, з огляду на це, він повинен ретельно вивчити матеріали кримінального провадження. По досліджуваній категорії правопорушень найбільшу увагу слід приділити розгляду протоколів огляду місця події, допиту особи, чії показання потрібно перевірити, та висновкам експертиз.

Як доречно вважає В. А. Очеретяний, це дозволить слідчому встановити умови, в яких відбувалася подія, коло осіб, які причетні до злочину, а звідси правильно спланувати експеримент та визначити обставини, що підлягають з'ясуванню [11, с. 103].

З наведених вище даних можемо зробити висновок, що на практиці значна кількість респондентів (68 %) поверхнево ставляться до цього питання. Вони аргументують це тим, що на вивчення матеріалів недостатньо часу у зв'язку з великою кількістю проваджень та зайвою паперовою роботою.

Після повного та ретельного вивчення матеріалів кримінальних проваджень уповноважена особа може прийняти рішення про проведення слідчого експерименту. Для цього необхідна наявність фактичних і юридичних підстав його провадження. Питання про достатність підстав для проведення експерименту вирішується слідчим виходячи з аналізу зібраної інформації та урахування особливостей слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

Стосовно цього В. О. Коновалова зауважує, що слідчий повинен визначити доцільність проведення експерименту. Для цього потрібно піддати аналізу: можливість шляхом дослідів перевірити версію; можливість залучення для його проведення певних осіб; можливість відтворення обстановки, яка необхідна для експерименту; допустимість проведення експерименту з процесуальних і етичних вимог [6, с. 110–111].

Після цього необхідно визначити мету слідчого експерименту та факти, що підлягають з'ясуванню. При проведенні слідчого експерименту під час розслідування злочинів проти моральності проведеним опитуванням працівників правоохоронних органів встановлено, що в його ході можна досягти такої мети:

- перевірити показання особи – 65 %;
- можливість спостереження або сприйняття якого-небудь факту чи явища – 12 %;
- послідовність розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів – 9 %;
- межі поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство – 23 %;
- інші – 6 %.

На нашу думку, обов'язковим підготовчим заходом у провадженнях досліджуваної категорії буде проведення допиту особи, чії показання будуть перевірятися шляхом експерименту. Зокрема, В. О. Коновалова з цього приводу зазначала, що попередній допит сприяє актуалізації пам'яті особи, чії показання планується перевірити, та дозволяє ефективніше провести слідчу

дію [6, с. 118].

Більшість респондентів вказали на необхідність повторного допиту, адже завдяки йому можливо:

- встановити обставини, які підлягають перевірці шляхом дослідів чи випробувань (89 %);
- актуалізувати пам'ять особи (74 %);
- визначити вид експерименту, який потрібно провести (47 %);
- окреслити коло завдань, що підлягають з'ясуванню (71 %);
- виявити мотиви погодження підозрюваних на участь у цій слідчій (розшуковій) дії (12 %);
- прийняти рішення щодо проведення слідчої (розшукової) дії (82 %).

Також важливе значення має правильне визначення учасників слідчого експерименту. До його обов'язкових учасників К. О. Чаплинський відносить:

- особу, яка проводить дану слідчу дію (зокрема, слідчий);
- особу, чиї показання уточнюються або перевіряються (підозрюваний, свідок, потерпілий);
- не менше двох понятих [13, с. 378–379].

У свою чергу, О. К. Чернецький визначає такі проблемні питання стосовно осіб, які можуть брати в ньому участь:

- питання про понятих та їх кількість;
- питання залучення спеціаліста, експерта;
- питання доцільності участі свідків, які спостерігали події, явища, дії, що перевіряються;
- питання доцільності участі підозрюваного або потерпілого;
- питання доцільності участі осіб, показання яких перевіряються [14, с. 349].

Стосовно підготовки предметів, що будуть використовуватися під час проведення слідчого експерименту, слід зазначити, що слідчий повинен визначити, які предмети необхідні для цього, та завчасно їх підготувати.

Дослідні дії, про що вказують окремі науковці, іноді вимагають використання тих об'єктів, що використовувалися в ході встановлюваної події. У цих випадках слідчий добирає схожі за зовнішніми ознаками об'єкти, іноді моделює подібні, тобто виготовляє макети, частіше за все холодної і вогнепальної зброї [1, с. 61].

На підготовчому етапі слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності слідчому доцільно виїхати на місце майбутньої слідчої (розшукової) дії з метою з'ясування таких відомостей:

- обстановка збереглася на цьому місці;
- обстановка частково змінена;
- обстановка взагалі знищена.

Крім визначення місця проведення, необхідно також визначити його час. Проводячи цей захід, потрібно вирішити, по-перше, коли, на якому етапі розслідування доцільно провести експеримент, по-друге, у який час доби прово-

дити його. Хронологічний момент, коли буде проводитися слідчий експеримент, визначається ходом розслідування [2, с. 42–48].

Важливим підготовчим заходом є визначення необхідних науково-технічних засобів, транспорту та засобів зв'язку. З цього приводу О. В. Ковальова зазначає, що під науково-технічними засобами слід розуміти сукупність приладів, пристроїв, апаратури, інструментів та матеріалів, які застосовуються відповідно до чинного законодавства спеціально уповноваженими особами для досягнення науково обґрунтованого результату, який би сприяв захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, повному та швидкому розкриттю і розслідуванню злочинів та викриттю винних осіб, і щоб жодна невинна особа не була піддана покаранню [4, с. 194].

Під час розслідування злочинів проти моральності при проведенні слідчого експерименту доцільно використовувати фотозйомку, аудіо- і відеозапис. До початку проведення експерименту слідчий повинен впевнитися у наявності технічних засобів фіксації слідчої (розшукової) дії та їх готовності.

Так, у період з 20 до 25 жовтня 2014 року в денний час гр. С. проник на територію міського кладовища, розташованого в м. Ізяславі Хмельницької області, підійшов до могил гр. І та П., керуючись корисливим мотивом, вчинив наругу над цими могилами: розхитав, дістав та присвоїв два металеві хрести. В подальшому він збув вказані хрести.

Обставини та спосіб вчинення гр. С. незаконного заволодіння предметами, що знаходилися на могилах, підтверджуються протоколом проведення слідчого експерименту за участю підозрюваного від 30 січня 2015 року, хід якого був зафіксований за допомогою відеокамери. В ході слідчого експерименту гр. С. добровільно, послідовно, несуперечливо, без будь-чиїх підказок та примусу розповідав та показував послідовність власних дій. В ході слідчого експерименту він вказав, що металеві хрести заніс до гр. Є., від якого отримав гроші, які витратив на власні потреби. Згідно з переглянутим відеозаписом слідчого експерименту під час проведення слідчого експерименту до гр. С. будь-яких незаконних методів, психологічного чи фізичного тиску не застосовувалося, права підозрюваного не порушувалися, ознак переляку гр. С. не виказував, мав можливість заявляти свої зауваження. В ході судового розгляду гр. С. посилався на те, що під час досудового слідства до нього застосовувалися незаконні заходи впливу, він визнавав вину внаслідок переляку. Такі доводи гр. С. не знайшли підтвердження в досліджених у ході судового розгляду доказах. Зокрема, з огляду на наявні відеоматеріали [12].

Як бачимо, обов'язковим підготовчим заходом є використання технічних засобів фіксації (наприклад, відеокамери).

Звичайно, важливо скласти план слідчого експерименту. В ньому необхідно визначити: місце й час його проведення; коло питань, які підлягають вирішенню; конкретних учасників, роль і місце кожного; зміст дослідних дій, їх послідовність і можливі варіанти; заходи щодо забезпечення явки учасників; предмети й матеріали, необхідні для експерименту; заходи щодо віднов-

лення порушеної обстановки на місці його проведення; необхідні науково-технічні засоби та засоби зв'язку; заходи безпеки [8].

Висновок. Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що слідчий експеримент є однією з найбільш трудомістких і складних слідчих (розшукових) дій, адже під час його проведення задіяна значна кількість осіб. Під час розслідування злочинів проти моральності він проводиться здебільшого для встановлення механізму вчинення злочину та для визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину. Найбільш доречними заходами, які необхідно здійснити на підготовчому етапі слідчого експерименту під час розслідування злочинів проти моральності, є такі: вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення мети слідчого експерименту та фактів, що підлягають з'ясуванню; повторний або додатковий допит особи, показання якої перевірятимуться; визначення учасників слідчої (розшукової) дії; визначення місця та часу проведення слідчого експерименту; підготовка допоміжних засобів (манекен, трафарети, макети предметів), транспортних засобів тощо; підготовка технічних засобів фіксації; складання плану слідчої (розшукової) дії. Ретельне та повне здійснення означених заходів забезпечить найбільш ефективно проведення слідчого експерименту в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії.

Бібліографічні посилання

1. Аленин Ю. П. Расследование тяжких преступлений : науч.-практ. пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. – Х. : Одиссей, 2006. – 256 с.
2. Белкин Р. С. Эксперимент в уголовном судопроизводстве : методическое пособие / Р. С. Белкин, А. Р. Белкин. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 1997. – 160 с.
3. Гутман Ю. Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений : учебно-методическое пособие / под ред. Н. П. Аленичева. – М., 1976. – 122 с.
4. Ковальова О. В. Науково-технічні засоби розшукової роботи слідчого / О. В. Ковальова // Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 2013 р.). – К. : НТТУ «КПІ», 2013. – С. 193–194.
5. Колмаков В. П. Тактика производства следственного осмотра и следственного эксперимента / В. П. Колмаков. – Х. : Изд-во ХГУ им. А.М. Горького, 1956. – 47 с.
6. Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений / В. Е. Коновалова. – Х. : Вища школа, 1978. – 144 с.
7. Криминалистика : учебник / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др. ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – М. : Высшая школа, 1994. – 528 с.
8. Криминалистика : учебник для студ. высш. учеб. завед. / под ред. Е. П. Ищенко. – М. : Юристъ, 2000. – 751 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibliotekar.ru/criminalistika-1/index.htm>.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р. ; відп. за вип. В. А. Прудников. – Х. : Право, 2016. – 392 с.
10. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1970. – 224 с.
11. Очеретяний В. А. Організація і тактика проведення слідчого експерименту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. А. Очеретяний. – Дніпропетровськ : ДДУВС, 2015. –

226 с.

12. Справа № 675/175/15-к, Архів Ізяславського районного суду Хмельницької області, 2015 р.

13. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія / Чаплинський К. О. – Дніпропетровськ : ДДУВС; Ліра ЛТД, 2010. – 560 с.

14. Чернецький О. К. Підготовка до проведення слідчого експерименту / О. К. Чернецький // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского; Серия «Юридические науки». – 2011. – Том 24 (63). – № 1. – С. 345–350.

15. Эксархопуло А. А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях : учебное пособие / А. А. Эксархопуло. –СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 450 с.

Yefimov M.M. Preparatory stage of investigative experiment during investigation of crimes against morality. The article deals with some aspects of the investigation of the crimes against morality. We consider the organizational features of investigation experiment in the investigation of these criminal offenses. Suggestions are formulated in relation to application of the most expedient organizational features. To verify and clarify information relevant to the inquiries of criminal offenses, the investigating prosecutor has the right to conduct investigative experiment through play action, situation, and circumstances of a particular event, the necessary experiments or tests.

Investigative experiment is one of the most challenging and complex investigative (detective) actions, because when it involved a significant number of people. His conduct should be ensured thorough preparatory stage. After investigating through investigative experiment planning can predict the results. This requires sufficiently examine and analyze the criminal proceedings, as well as do a number of other preparatory activities.

During bullying investigation investigative experiment conducted primarily to establish the mechanism of the crime to determine the boundaries of awareness or ignorance perpetrators of a crime, for examining the versions made by others.

Receive the most appropriate tactic that can be used during the investigative experiment in the investigation of bullying, is the involvement of specialists, use of natural patterns of investigative experiment individually with each person, using appropriate means of fixing investigation (investigative) actions. Using these tactics play an important role in proving the guilt of all participants hooliganism, especially in their rejection of earlier data readings.

Keywords: *crimes against morality, investigation, investigative (detective) action, investigative experiment, organization, investigative situation.*

Надійшла до редакції 22.05.2017